

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ДАВИДЕНКО ОЛЕНА ВАСИЛІВНА

УДК 37 (438) «1939/1945»

**ОРГАНІЗАЦІЯ ПІДПІЛЬНОЇ ОСВІТИ
У ПОЛЬЩІ В ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Житомир – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, доцент
Аніщенко Олена Валеріївна,
Інститут педагогічної освіти
і освіти дорослих
НАПН України, м. Київ,
завідувач відділу андрагогіки.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
Вихрущ Анатолій Володимирович,
Тернопільський національний
економічний університет,
завідувач кафедри психологічних
і педагогічних дисциплін;

кандидат педагогічних наук, доцент
Герцюк Дмитро Дмитрович,
Львівський національний
університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри загальної
і соціальної педагогіки.

Захист відбудеться «15» вересня 2015 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.053.01 у Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, 2-й поверх, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка (10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40).

Автореферат розісланий «14» серпня 2015 року

Учений секретар спеціалізованої
вченої ради

С. Л. Яценко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. В умовах інтеграції України до європейського освітнього простору особливої актуальності набуває вивчення зарубіжного й вітчизняного педагогічного досвіду, звернення до його найкращих зразків у контексті загальних напрямів розвитку європейської освіти. У зв'язку з цим науковий і практичний інтерес становить комплекс питань, пов'язаних із організацією підпільної освіти в Польщі в роки Другої світової війни. Вивчення цього феномена в історико-педагогічному дискурсі допоможе висвітлити його еволюцію, суспільно-політичні та культурно-освітні чинники з огляду на те, що за змістом, масштабністю підпільна освіта не мала аналогів у тогочасній європейській практиці, що істотним чином вплинуло на подальший розвиток польської освіти і педагогічної думки в другій половині ХХ ст.

Німецька окупація Польщі, що супроводжувалася руйнуванням її територіальної цілісності, розгорнутим наступом на освіту, науку, знищенням інтелігенції, ліквідацією проявів культурного життя, стала однією з найтрагічніших подій в історії країни. У цей час представники польської інтелігенції, члени підпільних освітніх організацій прагнули відновити роботу навчальних закладів з метою забезпечення безперервності освіти, відродження освітньо-культурного життя для протидії політиці понімеження. Таке протистояння нацистському порядку спричинило розвиток підпільної освіти на всіх рівнях і сприяло етнозбереженню у важких умовах окупаційної дійсності.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що вітчизняними науковцями активно здійснюються дослідження розвитку освіти в Польщі. Значний інтерес становлять праці українських учених з проблем підготовки педагогічних кадрів (Н. Ничкало, Л. Павелець, Л. Юрчук), навчання дорослих і позашкільної освіти (Л. Лук'янова, Н. Савченко), реформування системи освіти (А. Василюк, І. Ковчина), визначення тенденцій розвитку освітньої політики та децентралізації управління освітою (О. Альперн, Я. Гречка, Л. Гриневич), організації професійної технічної освіти (Є. Громов, А. Каплун) та ін.

Проблематика становлення та розвитку підпільної освіти в Польщі представлена в наукових розвідках вітчизняних і зарубіжних учених. Так, у другій половині ХХ ст. організаційно-педагогічні засади діяльності підпільних закладів освіти розглядалися М. Вальчаком, Ч. Вицехом, Р. Врочинським, В. Коваленком, Й. Красуським, А. Савіною та ін. Наприкінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. набули поширення наукові дослідження, в яких висвітлювалися дидактичні аспекти функціонування середніх загальноосвітніх, професійних і вищих навчальних закладів у підпіллі (М. Бернадська, А. Василюк, С. Гаведа, В. Гарбовська, Є. Громов, М. Єсіновські, Ч. Лучак, Е. Подгурська, І. Шемпрух та ін.). Актуальні відомості щодо регіональних

особливостей організації підпільної освіти містять праці А. Завадської, А. Ігнатович, Е. Кравчука, Є. Круля, С. Міхальського, К. Попілека, Я. Хробачинського, Т. Ялмужної та ін.

Результати теоретичного осмислення окремих складових проблеми розвитку підпільної освіти знайшли відображення в наукових розвідках М. Добриніна, Я. Казьмірської, А. Масальського (особливості організації навчально-виховного процесу), Б. Красевича, Ч. Левандовського, С. Мауергсберга (трансформаційні процеси в освіті), Г. Гурського, Й. Хелвіга (діяльність освітніх організацій та управлінських структур).

Незважаючи на значну кількість наукових праць із різних аспектів становлення й розвитку польської освіти, проблема організації підпільної освіти у Польщі в період німецької окупації не була предметом системного дослідження й спеціального аналізу. Отже, актуальність проблеми, її недостатня вивченість і необхідність подальшої наукової розробки зумовили вибір теми дисертаційної роботи: **«Організація підпільної освіти у Польщі в період Другої світової війни»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження є складовою комплексної теми «Модернізація професійних програм підготовки фахівців в умовах глобалізації та євроінтеграції (зарубіжний досвід)» науково-дослідної роботи центру порівняльно-педагогічних досліджень кафедри педагогіки та прикладної лінгвістики Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Тему дисертації затверджено вченою радою Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (протокол № 5 від 28. 12. 2011 р.) та узгоджено Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 2 від 28. 02. 2012 р.).

Мета дослідження – на основі комплексного аналізу виявити специфіку організації і розвитку підпільної освіти в Польщі, її сутність; обґрунтувати періодизацію і тенденції її розвитку як особливого феномена та складової польської освіти у період Другої світової війни.

Відповідно до мети визначено **основні завдання дослідження:**

1. Проаналізувати стан наукової розробки та джерельну базу дослідження.
2. Розкрити специфіку організації навчально-виховного процесу в підпільних навчальних закладах та освітніх осередках.
3. Обґрунтувати періодизацію організації та розвитку польської підпільної освіти в роки німецької окупації.
4. Виявити тенденції розвитку підпільної освіти в Польщі у роки Другої світової війни.

5. Розробити спецкурс з проблеми організації, розвитку польської підпільної освіти і методичні рекомендації до нього, обґрунтувати доцільність їх використання у професійній підготовці вчителя.

Об'єкт дослідження – польська підпільна освіта в 1939–1945 рр.

Предмет дослідження – особливості, тенденції, періодизація організації і розвитку підпільної освіти у Польщі в роки Другої світової війни.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють вересень 1939 р. – травень 1945 р. Нижню хронологічну межу – 1939 р. – обумовлено окупацією Польщі та початком процесу ліквідації довоєнної системи освіти й упровадження нової освітньої доктрини, що призвело до виникнення осередків підпільної освіти на різних освітніх рівнях. Вибір верхньої межі обґрунтовується тим, що навесні 1945 р. територія країни була остаточно звільнена від німецьких загарбників, що зумовило реорганізацію та ліквідацію підпільних освітніх осередків та навчальних закладів.

Зазначені хронологічні межі наукового пошуку уможливили комплексний аналіз проблеми організації підпільної освіти у Польщі в роки Другої світової війни, виявлення основних тенденцій її розвитку.

Територіальні межі дослідження охоплюють етнічні землі Польщі, які в період німецької окупації були поділені на дві частини. Західні, північні, частина центральних воєводств довоєнної країни увійшли до складу Німеччини. Більша частина центральних і північно-східних воєводств утворювала Генерал-Губернаторство.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять ідеї і концептуальні положення: філософії, методології освіти (В. Андрущенко, А. Герасимчук, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, І. Зязюн, В. Кремень, В. Кудін, Н. Ничкало, Ф. Шльосек та ін.); історії педагогіки (О. Аніщенко, О. Антонова, Л. Березівська, С. Вітвицька, Д. Герцюк, Н. Гупан, В. Жуковський, М. Левківський, Н. Сейко, О. Сухомлинська та ін.); порівняльно-педагогічних досліджень (Н. Бідюк, А. Василюк, А. Вихрущ, Б. Вульфсон, Л. Лук'янова, О. Матвієнко, О. Огієнко, А. Сбруєва та ін.); фундаментальних праць польських учених із проблеми становлення і розвитку підпільної освіти в період Другої світової війни (М. Вальчак, Ч. Вицех, В. Гралак, В. Коваленко, Ю. Красуські, П. Матусяк).

На різних етапах наукового пошуку для вирішення визначених завдань відповідно до специфіки предмета дослідження використовувалися такі теоретичні **методи**: *загальнонаукові* – аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення результатів опрацювання дослідницьких матеріалів (для вивчення організаційних аспектів та процесуально-змістових складових окресленої проблеми); *конкретно-наукові* – порівняльно-історичний аналіз (визначення хронологічних меж дисертаційної роботи, зіставлення

фактів, явищ, що мали місце у розвитку польської підпільної освіти), порівняльно-педагогічний (для розробки періодизації, характеристики форм організації підпільного навчання, аналізу педагогічної, історичної, філософської літератури, нормативних документів із метою узагальнення підходів до організації підпільної освіти, виявлення тенденцій її розвитку), семантико-термінологічний аналіз (для уточнення, конкретизації базових понять дисертації), структурно-функціональний (опрацювання історичного матеріалу з метою виявлення в ньому основних структурних елементів, фактів, понять, зв'язків), хронологічний (висвітлення теми дослідження у динаміці та часовій послідовності, виявлення головних тенденцій).

Джерельну базу дослідження становлять фонди: Архіву нових актів у Варшаві (Archiwum Akt Nowych w Warszawie) (ф. «Укази Делегатури уряду Речі Посполитої в еміграції» (Akta Delegatury Rządu RP na Kraj), ф. «Міністерство освіти у Варшаві» (Ministerstwo Oświaty w Warszawie), ф. «Польський комітет національного визволення», відділ освіти)); Головного архіву Союзу польських учителів (Archiwum Zarządu Głównego Związku Nauczycielstwa Polskiego) (ф. «Укази Департаменту освіти і культури Делегатури уряду в еміграції» (Akta Departamentu Oświaty i Kultury Delegatury Rządu RP na Kraj)); Архіву науки польської академії наук і польської академії науки та мистецтва в Кракові (Archiwum Nauki Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie) (ф. «Дослідження, присвячені освіті під час нацистської окупації в 1939–1945 рр.» (Zespół Badawczy Dziejw Oświaty w latach okupacji hitlerowskiej 1939–1945)); Архіву Ягеллонського університету (Archiwum Uniwersytetu Jagiellockiego) (ф. «Комісія з опрацювання історії Ягеллонського університету в роки війни 1939–1945 рр.» (Komisja do Opracowania Historii Uniwersytetu Jagiellockiego w czasie wojny 1939–1945)); фонди бібліотек: Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, Національної наукової бібліотеки імені В. І. Вернадського, Національної парламентської бібліотеки України, Національної бібліотеки Польщі у Варшаві (Biblioteka Narodowa w Warszawie), бібліотеки Варшавського університету (Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego); відділу рукописів бібліотеки Варшавського університету (Gabinet Rękopisw Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego).

Проаналізовано матеріали, опубліковані в журналах «Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych» (1990–2012), «Przegląd Historyczno-Oświatowy» (1969–2001), «Głos Nauczycielski» (1989–2000) та ін., а також в інших зарубіжних та українських виданнях, збірниках наукових праць на електронних і паперових носіях.

Вибір джерельної бази зумовлений метою й завданнями наукового пошуку, його проблемно-тематичним спрямуванням, оскільки цілісне висвітлення теми дослідження потребувало виявлення його змістових аспектів.

Наукова новизна і теоретичне значення результатів дослідження полягають у тому, що:

вперше було здійснено цілісний історико-педагогічний аналіз проблеми організації і розвитку підпільної освіти в Польщі впродовж 1939–1945 рр.; розкрито сутність окупаційної освітньої політики у країні як вирішальної передумови появи підпільної освіти; обґрунтовано авторську періодизацію історії організації і розвитку підпільної освіти із урахуванням суспільно-політичних, соціально-економічних і педагогічних детермінантів: (I період (1939–1941 рр.) – зародження підпільної освіти; II період (1941–1944 рр.) – інтенсивний розвиток підпільної освіти; III період (1944–1945 рр.) – поступове згортання підпільної освіти); розроблено авторську хронологічну таблицю, в якій систематизовано 65 історичних фактів, подій; проаналізовано специфіку організації навчально-виховного процесу в підпільних навчальних закладах та освітніх осередках; виявлено тенденції розвитку підпільної освіти;

удосконалено історико-педагогічні знання про регіональну специфіку організації підпільної освіти на теренах окупованої країни (Генерал-Губернаторство, Рейх) у визначених хронологічних межах; уточнено сутність базових понять дисертації (Польська підпільна держава, підпільна освіта, організація підпільної освіти, таємний комплект, педагогіум, легітимація та ін.);

подальшого розвитку набула систематизація дидактичних принципів, методів, форм і засобів навчання в освітніх інституціях досліджуваного періоду. До наукового обігу введено маловідомі та невідомі архівні документи, історичні факти, пов'язані з становленням та розвитком підпільної освіти в Польщі впродовж 1939–1945 рр.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці авторського спецкурсу «Розвиток підпільної освіти та педагогічної думки в Польщі в період німецько-фашистської окупації (1939–1945 рр.)» (обсяг – 54 год.) і методичних рекомендацій до нього для студентів педагогічних спеціальностей, упровадження яких спрямовано на формування науково обґрунтованої інтерпретації ряду історичних подій, історико-педагогічних фактів щодо розвитку освіти в Польщі у роки Другої світової війни. Зміст, висновки і джерельна база дослідження є підґрунтям для подальших наукових пошуків з історії педагогіки, порівняльної педагогіки, а також можуть бути використані при розробці навчальних курсів з окремих субдисциплін педагогіки, історії та для їх наукового, навчально-методичного забезпечення у вищих навчальних закладах різних рівнів акредитації, інститутах післядипломної педагогічної освіти.

Упровадження результатів дослідження. Основні положення та результати наукового дослідження впроваджено в навчальний процес Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (довідка № 05 від

10. 06. 2014 р.), Львівського національного університету імені Івана Франка (довідка № 2510-Н від 13. 06. 2014 р.), Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (довідка № 1952 від 20. 06. 2014 р.), Київського професійно-педагогічного коледжу імені Антона Макаренка (довідка № 01/117 від 18. 06. 2014 р.), Херсонського державного університету (довідка № 01-24/1698 від 24. 06. 2014 р.), Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського (довідка № 01-12/565 від 24. 06. 2014 р.).

Апробація результатів дисертації здійснювалася шляхом публікації основних результатів дослідження в наукових виданнях, презентацій у доповідях на науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема, *міжнародних*: «Розвиток української та польської освіти і педагогічної думки (XIX–XXI ст.)» (Львів, 2011), «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (Вінниця, 2012), «Innowacje i badania oraz ich zastosowanie w praktyce» (Варшава, 2012), «Badania naukowe: teoria i praktyka» (Вроцлав, 2012), «Інформаційно-комунікаційні технології у сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи» (Львів, 2012), «Teoretyczne i praktyczne innowacje naukowe» (Краків, 2013), «Якість вищої освіти: українська національна система та європейські практики» (Київ, 2013), IX Міжнародна науково-практична конференція «Efektivní nástroje moderní vědy» (Прага, 2013), «Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету: традиції, проблеми, перспективи» (Львів, 2013), «Педагогічна освіта: історія, технології, педагогічна майстерність, професіоналізм» (Миколаїв, 2013), V Міжнародна науково-практична конференція «Інновації у вищій освіті» (Ніжин, 2013), «Освіта дорослих у контексті сталого розвитку» (Київ, 2014); міжнародний науково-методологічний семінар «Розвиток порівняльної професійної педагогіки у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів» (Хмельницький, 2013); *всеукраїнських*: «Мистецька освіта в правовому полі: стан, проблеми, шляхи вирішення» (Київ, 2011), «Освіта обдарованої та талановитої молоді – національна проблема» (Київ, 2011), на IV–VI Всеукраїнських педагогічних читаннях пам'яті видатного вченого-педагога О. С. Дубинчук «Освіта впродовж життя: вимоги часу» (Київ, 2012–2014), «Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук» (Дніпропетровськ, 2013), «Науково-педагогічна спадщина Антона Макаренка у практиці сучасних закладів освіти» (Київ, 2013); *звітних* наукових конференціях Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (2011–2015).

Публікації. Результати дослідження висвітлено у 23 одноосібних публікаціях, із них – 9 статей у провідних наукових фахових виданнях, 2 – у зарубіжних наукових періодичних фахових виданнях, 11 – у збірниках матеріалів наукових конференцій та 1 методичних рекомендаціях до спецкурсу.

Структура й обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів з висновками до них, загальних висновків, списку використаних джерел (309 найменувань, із них 162 іноземними мовами та 80 архівних справ) і додатків. Загальний обсяг дисертації – 268 сторінок, основний зміст викладено на 184 сторінках. Робота містить 31 таблицю, 2 рисунки, 22 додатки на 55 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність та доцільність дослідження з обраної теми; визначено мету, основні завдання, об'єкт, предмет; окреслено його хронологічні й територіальні межі; охарактеризовано наукову новизну, практичне значення, викладено відомості про апробацію та впровадження результатів дисертаційної роботи.

У **першому** розділі – **«Розвиток підпільної освіти у Польщі в роки Другої світової війни як історико-педагогічна проблема»** – проаналізовано стан наукової розробки проблеми в історіографії та джерельну базу дослідження, здійснено аналіз його основних понять, запропоновано й обґрунтовано періодизацію організації та розвитку підпільної освіти в Польщі в роки Другої світової війни.

На основі систематизації та узагальнення результатів вивчення наукової літератури з'ясовано, що питання становлення і розвитку польської підпільної освіти висвітлюють як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Історіографію окресленої проблеми класифіковано за хронологічним підходом (наукові праці, виконані у певний історичний період, умовно поділено на дві групи: праці 50–80-х років ХХ ст.; дослідження кінця 80-х років ХХ ст. – початку ХХІ ст.). Водночас наукові історико-педагогічні розвідки об'єднано в декілька тематичних груп. Перша представлена узагальнюючими працями з історії педагогіки та педагогічної думки Польщі (Р. Врочинські, В. Гомоннай, М. Шабаєва). Другу репрезентують наукові роботи радянських педагогів, що розглядають трансформацію та підпорядкування підпільної освіти соціалістичній владі в країні (Т. Григор'янц, А. Савіна). До третьої віднесено праці українських науковців, які вивчають окремі аспекти розвитку освіти Польщі в роки Другої світової війни (А. Василюк, Я. Гречка, Є. Громов). Четверту групу складає доробок зарубіжних учених, присвячений організаційним заходам створення структурної мережі підпільної освіти в визначений хронологічний період (К. Вульф, М. Добринін, Р. Лоу, Я. Хробачинські та ін.). Наголошено, що проблематика діяльності підпільних закладів освіти перебуває в колі інтересів відомих польських фахівців – М. Вальчака (M. Walczak), Ч. Вицеха (Cz. Wycech), В. Гралака (B. Gralak), С. Добраніцького (S. Dobraniecki), В. Коваленка (W. Kowalenko),

Ю. Красуського (J. Krasuski), П. Матусяка (P. Matusak), М. Поллака (M. Pollak) та ін.

Таким чином, історіографічний пошук показав, що незважаючи на наявність різних за тематичним спектром наукових розвідок, у сучасній історико-педагогічній науці не виявлено спеціальних узагальнюючих праць, у яких здійснено комплексний аналіз проблеми організації підпільної польської освіти в роки Другої світової війни.

У результаті уточнення поняттєво-термінологічного апарату розкрито сутність базових понять дослідження (підпільна освіта, організація підпільної освіти, таємний комплект, гміна, педагогіум та ін.). Конкретизовано інтерпретацію терміносполуки «підпільна освіта», що розглядається як процес і результат засвоєння учнями певної системи знань, практичних умінь і навичок у підпільних освітніх осередках та навчальних закладах різних рівнів. Особливу увагу приділено висвітленню сутності поняття «організація підпільної освіти» як процесу створення та розбудови мережі підпільних навчальних закладів або їх локальних осередків, які здійснювали освітню діяльність за довоєнними навчальними програмами або ж зі значними змінами в програмах, затверджених окупаційною адміністрацією. У руслі окресленої проблеми навчання в «таємному комплекті» визначається як освітня діяльність, яка здійснювалась у формі нелегальних занять, лекцій за межами навчальної інституції в період війни чи анексії територій.

На основі узагальнення результатів вивчення архівних джерел та наукової літератури, які містять матеріали щодо нормативного та навчально-методичного забезпечення закладів підпільної освіти, звітну документацію управлінських структур, розроблено авторську періодизацію організації і розвитку польської підпільної освіти в роки Другої світової війни: I період (1939–1941 рр.) – зародження підпільної освіти; II період (1941–1944 рр.) – інтенсивного розвитку підпільної освіти; III період (1944–1945 рр.) – поступова ліквідація підпільної освіти в країні внаслідок зміни державного устрою. Обґрунтування основних періодів становлення та розвитку підпільної освіти у визначених хронологічних межах уможливило окреслення специфіки її організації за певними критеріями: історичними (історичні, суспільно-політичні події), нормативними (нормативні та інструктивні документи щодо організації освіти в підпіллі), змістово-організаційними (трансформації у змісті та структурі підпільної освіти).

У другому розділі – **«Навчально-виховний процес у підпільних середніх загальноосвітніх і професійних закладах у період німецької окупації (1939–1945 рр.)»** – проаналізовано особливості навчально-виховного процесу в підпільних середніх загальноосвітніх школах; розкрито організаційно-педагогічні засади діяльності підпільних професійних закладів;

визначено роль та значення Таємної організації вчителів у розбудові загальноосвітнього середнього і професійного шкільництва.

Виявлено, що організація підпільної освіти в Польщі в період Другої світової війни була зумовлена соціально-економічними та суспільно-політичними перетвореннями, що відбулися в окупованій країні, до яких віднесено: 1) репресивні заходи німецької адміністрації проти польської освіти та науково-педагогічних кадрів; 2) виникнення офіційно дозволених навчальних закладів; 3) патріотична позиція польських освітян, що розглядали свою професійну діяльність як ідеологічну боротьбу з нацизмом.

З'ясовано, що найбільшим осередком підпільної освіти на середньому рівні стала територія Генерал-Губернаторства (Варшава, Краків, Люблін, Радом), де діяла значна кількість легальних початкових і професійних шкіл із польською мовою викладання. Встановлено, що найважливішими центрами підпільної середньої освіти на території Рейху були великі міста (Лодзь, Катовіце, Острів Великопольські, Познань).

Аналіз наукової літератури засвідчив, що організація навчально-виховного процесу в підпільних освітніх інституціях на середньому рівні передбачала реалізацію таких його форм: навчання на базі легальних закладів або підготовчих курсів, що здійснювалося за довоєнними програмами, а також за новими програмами, представленими окупаційною освітньою адміністрацією зі значним їх коригуванням польськими педагогами; індивідуальні заняття; навчання в таємних комплектах. Робота в комплектах була однією з найбільш поширених форм підпільної освіти, що ґрунтувалася на національних традиціях та сприяла успішному досягненню дидактичних і виховних цілей педагогічного процесу. Виявлено, що серед методів навчання провідне місце посідали словесні (бесіди, пояснення, розповідь). Наочність і технічні засоби навчання використовувалися недостатньо.

Доведено, що підпільна освіта від початку стала носієм важливих виховних цілей, високоморальних і патріотичних ідей, які реалізовувалися в процесі державно-громадянського, релігійно-морального, естетичного виховання. Державно-громадянське виховання здійснювалось у ході святкування національних і державних свят («Свято Відродження Речі Посполитої», «Свято Конституції» та ін.), у формі виховних годин, тематичних вечорів. Реалізація цього напрямку відбувалася й під час навчального процесу. На заняттях з історії, польської літератури вчителями акцентувалася увага на біографіях польських історичних і державних діячів, героїв визвольних змагань, зокрема, короля Казимира III, І. Лелевеля, Ю. Пілсудського та ін. Традиційним для польської молоді було релігійно-моральне виховання, яке базувалося на твердженні «Бог – найкращий батько для дитини», поваги до «культу польських святих», знанні основних католицьких догматів. Водночас

помітну роль відіграло естетичне виховання, яке здійснювалося на прикладах із повсякденного життя (практично-естетичне виховання), а також високих вірцях польської культури, літератури та мистецтва.

Встановлено, що організація процесу навчання в підпільних професійних закладах посідала важливе місце в освітній політиці «Польської підпільної держави». Основними чинниками, що зумовили виникнення професійного шкільництва були: заборона німецькою владою спеціальних ліцеїв і гімназій, створення натомість закладів нижчого рангу; усунення з навчальних планів важливих для тієї чи іншої галузі теоретичних і практичних дисциплін.

Обґрунтовано організаційно-педагогічні засади діяльності підпільних середніх професійних закладів упродовж 1939–1945 рр.: формування управлінської структури, репрезентованої Міжорганізаційною координуючою комісією вчительських організацій і спілок, Об'єднанням учителів професійних шкіл, Організацією директорів середніх, державних і приватних шкіл, Таємною організацією вчителів; здійснення теоретичної і практичної підготовки учнів у процесі офіційно дозволеного навчання у професійних школах. Доведено вагоме значення інструктивно-методичних рекомендацій, розроблених підпільними освітянськими структурами («Організація роботи в таємних комплексах», «Вказівки у справі виховання та освіти» та ін.).

З'ясовано важливу роль Таємної організації вчителів у розбудові мережі загальноосвітніх середніх і професійних закладів освіти (у довоєнний період – Союз польських учителів), яка сприяла їх організаційній, навчально-методичній та фінансовій підтримці. За її ініціативи розроблялися інструкції щодо форм і методів роботи, здійснювалося забезпечення навчальною літературою, конспектами, методичними посібниками, навчальними планами та ін.

У третьому розділі **«Культурно-освітня діяльність закладів підпільної вищої освіти на території Польщі (1939–1945 рр.)»** – представлено результати аналізу культурно-освітньої діяльності підпільних осередків вищої освіти; висвітлено особливості підготовки педагогічних кадрів у вищих підпільних закладах освіти; окреслено роль Департаменту освіти і культури, Освітньо-шкільного бюро західних земель у організації вищої підпільної освіти та науки; проаналізовано основні тенденції розвитку підпільної освіти в Польщі в роки Другої світової війни; обґрунтовано доцільність використання спецкурсу **«Розвиток підпільної освіти та педагогічної думки в Польщі в період німецько-фашистської окупації (1939–1945 рр.)»**.

Установлено, що безпосередній вплив на організацію мережі закладів та осередків вищої підпільної освіти мали політика німецької адміністрації, активна діяльність управлінських структур, а також патріотична позиція викладачів, які, незважаючи на репресії окупантів, прагнули продовжити роботу в підпіллі. У ході дослідження з'ясовано, що культурно-освітню

діяльність у визначених хронологічних межах здійснювали: Варшавський та Ягеллонський університети, Варшавська політехніка, Вільний польський університет, Познанський університет імені Адама Міцкевича в якості Університету західних земель у Варшаві, де використовувалися довоєнні програми навчання. Доведено, що функціонування зазначених осередків підпільної освіти характеризувалося їх стрімкою структурною розбудовою, зростанням студентського контингенту, відродженням науково-дослідницької роботи, просвітницькою діяльністю серед дорослого населення, акцентуванням уваги на ідеологічних засадах підготовки польської молоді до розбудови післявоєнної Польщі в руслі демократичних принципів нової держави.

Виявлено, що підготовка вчителів розпочалася в 1942–1943 рр. та здійснювалася на підпільних скорочених курсах та у вищих навчальних закладах. Найбільшими центрами з підготовки педагогічних кадрів стали: Вільний польський університет, Варшавський університет, Університет західних земель, Педагогічний інститут при Таємній організації вчителів. Доведено, що основними пріоритетами в процесі фахової підготовки були одночасне збереження довоєнних традицій педагогічної освіти та врахування її нових контекстів, пов'язаних із суспільно-політичними та освітніми змінами, обумовленими реаліями окупаційного режиму.

Встановлено, що у розбудові підпільної вищої освіти важливу роль відіграли Департамент освіти і культури та Освітньо-шкільне бюро західних земель, які об'єднали значний науково-педагогічний потенціал, здійснювали просвітницьку роботу серед населення, надавали матеріальну допомогу викладачам і студентам, сприяли навчально-методичному забезпеченню підпільних навчальних закладів та осередків, погоджували їхню діяльність.

З'ясовано, що Департамент освіти і культури був управлінським та координаційним органом підпільної вищої освіти, який підпорядковувався Делегатурі, що репрезентувала польський уряд у еміграції. Виокремлено два етапи в його діяльності. Перший (1940–1941 рр.) – характеризувався налагодженням функціонування підпільних освітніх закладів та навчального процесу в них, фінансово-матеріальною допомогою викладачам. Другий (1941–1944 рр.) визначався розбудовою структур Департаменту на рівні воєводств, повітів, гмін. Наголошено, що вже в 1942 р. було завершено організацію мережі вищої підпільної освіти, динамічний розвиток якої був тісно пов'язаний, насамперед, із солідною фінансовою підтримкою Польського еміграційного уряду (у 1943 р. було виділено суму коштів, що становила 21 % від річного бюджету Делегатури).

Виявлено, що Освітньо-шкільне бюро прагнуло забезпечити освітою депортовану молодь із західних земель Польщі, налагодити зв'язок із

учителями та викладачами, виселеними з територій Рейху та залучити їх до керівних посад у мережі підпільної освіти. Як свідчать результати наукового пошуку, діапазон роботи цієї організації був широким, зокрема, її члени координували діяльність підпільних освітніх інституцій на території Генерал-Губернаторства та Рейху; надавали фінансову допомогу закладам освіти, викладачам, студентам; розробляли нормативні документи та навчально-методичні матеріали та ін. Вагомим здобутком Освітньо-шкільного бюро було відновлення функціонування Познанського університету імені Адама Міцкевича, а також створення курсів для вчителів початкової школи.

Обґрунтовано провідні тенденції розвитку підпільної освіти: зумовленість виникнення підпільної освіти німецькою освітньою політикою; визначна роль освітніх організацій, управлінських структур і педагогів у становленні та розвитку підпільної освіти; розгортання мережі навчальних закладів різних ступенів і, як наслідок, збільшення кількісного складу учнівського та студентського контингентів у 1942–1944 рр.; обмеження використання традиційних форм і методів навчання у зв'язку з особливостями організації навчально-виховного процесу у підпіллі; трансформація підпільної освіти у контексті встановлення соціалістичного режиму в Польщі, що зумовило її поступове згортання у 1944–1945 рр.

На основі одержаних дослідницьких матеріалів розроблено спецкурс «Розвиток підпільної освіти та педагогічної думки в Польщі в період німецько-фашистської окупації (1939–1945 рр.)» та методичні рекомендації до нього, спрямовані на розширення загально-педагогічного кругозору студентів, поглиблення знань майбутніх педагогів з історії організації та розвитку польської освіти ХХ ст.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів проведеного дослідження дає підстави для таких висновків.

1. На основі історіографічного аналізу дослідницьких матеріалів з'ясовано, що вітчизняні та зарубіжні вчені виявляють науковий інтерес до проблеми становлення та розвитку польської підпільної освіти в період Другої світової війни. Історіографію проблеми класифіковано за хронологічним підходом (праці об'єднано у дві групи: 1950 - ті рр. – кінець 1980 - х рр. ХХ ст.; кінець 1980 - х рр. і дотепер). З'ясовано, що наукові розвідки першої групи мають переважно кон'юнктурно методологічний характер і визначаються недостатньою науковою глибиною, що пояснюється відповідними суспільно-політичними домінантами. Історико-педагогічні дослідження другої групи характеризуються більш комплексним та об'єктивним висвітленням генези

підпільної освіти з окресленням регіональної специфіки. Аналіз джерельної бази дисертації підтверджує її актуальність, науковість, значущість в історії вітчизняної та зарубіжної педагогічної думки. Водночас, незважаючи на суттєві теоретичні наукові напрацювання багато аспектів проблематики організації підпільної освіти залишаються недостатньо вивченими і дискусійними.

2. Виявлено специфіку організації навчально-виховного процесу в підпільних навчальних закладах та освітніх осередках. З'ясовано, що частина закладів (середні загальноосвітні, професійні, вищі) послуговувалися довоєнними програмами. Інші здійснювали коригування навчальних планів за узгодженням із керівництвом (зменшення кількості годин на вивчення окремих дисциплін з акцентом на предметах гуманітарного циклу). Особлива увага надавалася забезпеченню підпільних інституцій навчальною та методичною літературою управлінськими структурами (Таємна організація вчителів, Департамент освіти і культури). Навчально-виховний процес характеризувався довільним вибором форм (переважно робота в таємних комплектах, індивідуальна та самостійна робота за умови обов'язкового педагогічного патронату), методів і засобів навчання. Зазначено, що здійснення навчальної діяльності передбачало так званий «вільний» графік та обов'язковий контроль знань у формі екзаменів. Доведено, що найбільш результативним у розвитку підпільної освіти став 1943–1944 н. р., який вирізнявся масштабністю організації підпільного навчання.

3. Розроблено авторську періодизацію організації та розвитку польської підпільної освіти:

I період (1939–1941 рр.) – зародження підпільної освіти, який характеризувався ліквідацією довоєнної системи освіти, запровадженням німецької освітньої політики, що призвело до стихійного виникнення осередків підпільного навчання на різних рівнях;

II період (1941–1944 рр.) – інтенсивний розвиток підпільної освіти, який відзначався активізацією діяльності Таємної організації вчителів, Департаменту освіти і культури, Освітньо-шкільного бюро західних земель як провідних координаційних центрів, що призвело до структурної розбудови мережі навчальних закладів і осередків, їх кількісного зростання;

III період (1944–1945 рр.) – поступове згорання підпільної освіти, вагомою особливістю якого стала гостра суспільно-політична боротьба за владу в країні, що спричинило ліквідацію мережі підпільної освіти та її часткове підпорядкування новому уряду.

4. У результаті проведеного дослідження виявлено тенденції розвитку підпільної освіти у роки Другої світової війни. З'ясовано, що зумовленість появи підпільної освіти окупаційною освітньою політикою супроводжувалася

нав'язуванням німецької культурно-освітньої доктрини. Окреслено провідну роль польських науково-педагогічних кадрів та освітніх організацій, управлінських структур у контексті їх співпраці та координації діяльності з центральними органами Делегатури уряду в еміграції, що стало підґрунтям для інтенсивного розвитку підпільної освіти. Доведено, що розширення мережі навчальних закладів різних рівнів напряду залежало від активної та ефективної роботи підпільної адміністрації та призвело до зростання кількості учнів і студентів у 1942–1944 рр. Виявлено, що впровадження специфічних форм і методів навчання, на відміну від узвичаєних, зумовлювалося неможливістю їх використання у навчально-виховному процесі (основні форми навчання – індивідуальна, робота в таємних комплектах, навчання на базі офіційно дозволених початкових і професійних шкіл, курсів; найбільш поширеним методом навчання був словесний). Установлено, що трансформація підпільної освіти в результаті зміни державного устрою в країні (1944–1945 рр.) супроводжувалася підпорядкуванням мережі підпільних навчальних закладів та їх керівництва новій владі з обов'язковим внесенням змін у зміст навчально-виховного процесу за соціалістичним зразком, її частковою легалізацією або ж повною забороною.

5. На основі одержаних дослідницьких матеріалів розроблено і впроваджено авторський спецкурс «Розвиток підпільної освіти та педагогічної думки в Польщі в період німецько-фашистської окупації (1939–1945 рр.)» та методичні рекомендації до семінарських занять, де відображено особливості організації та розвитку підпільної освіти та педагогічної думки в Польщі. Спецкурс і методичні рекомендації зорієнтовано на ознайомлення студентів із суспільно-політичними передумовами, основними періодами розвитку польської підпільної освіти у визначених хронологічних межах, особливостями змісту та організації навчального процесу в підпільних освітніх закладах, із практичною діяльністю підпільних управлінських структур. Розроблені навчально-методичні матеріали спрямовані на поглиблення знань майбутніх педагогів з історії польської освіти, на опанування науково-термінологічним апаратом вітчизняної і польської педагогічної науки.

Виконана дисертаційна робота не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Нагальними залишаються питання: здійснення історико-педагогічного аналізу особливостей розвитку підпільної релігійної освіти; визначення ролі наукових товариств у збереженні польської фундаментальної науки; осмислення наукової спадщини відомих польських педагогів.

Основні положення дисертації відображено в таких публікаціях:

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

1. Давиденко О. В. Освітні домінанти у діяльності німецької окупаційної влади на території Польщі (1939–1943 рр.) / О. В. Давиденко // Наукові записки. Серія: «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / [за заг. ред. Є. І. Коваленко]. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – № 2. – С. 165–168.
2. Давиденко О. В. Проблема підпільної освіти в Польщі в період німецької окупації (1939–1944 рр.) у монографіях польських дослідників / О. В. Давиденко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія: «Педагогічні науки» / [за заг. ред. проф. М. О. Носко]. – Чернігів: Видавництво ЧНПУ ім. Т. Г. Шевченка, 2012. – Вип. 100. – С. 119–122.
3. Давиденко О. В. Становлення середньої освіти на теренах окупованої Польщі (1939–1944 рр.) / О. В. Давиденко // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. праць / [редкол.: І. А. Зазюн (голова) та ін.]. – К.; Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2012. – Вип. 30. – С. 35–40.
4. Давиденко О. В. Організаційно-педагогічні засади розвитку середньої підпільної освіти на території Генерального Губернаторства в окупованій Польщі (1939–1944 рр.) / О. В. Давиденко // Педагогічні науки: зб. наук. праць / [за заг. ред. Є. С. Барбіної]. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2013. – Вип. 63. – С. 35–41.
5. Давиденко О. В. Підготовка вчителів у закладах підпільної освіти Польщі в період окупації (1942–1944 рр.) / О. В. Давиденко // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка / [за заг. ред. проф. П. Ю. Саух]. – Житомир: Видавництво ЖДУ імені Івана Франка, 2013. – Вип. 4 (70) – С. 116–123.
6. Давиденко О. В. Становлення та розвиток Таємної організації вчителів у Польщі (1939–1944 рр.) / О. В. Давиденко // Порівняльна професійна педагогіка: наук. журнал Хмельницького Національного університету / [ред. кол. Н. М. Бідюк (голова) та ін.]. – Хмельницький: Видавництво ХНУ, 2013. – Вип. 1. – С. 34–42.
7. Давиденко О. В. Діяльність педагогічної секції Вільного польського університету в роки окупації (1940–1944 рр.) / О. В. Давиденко // Наукові записки. Серія: «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені М. Гоголя) / [заг. ред. Є. І. Коваленко]. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2013. – № 4. – С. 153–158.
8. Давиденко О. В. Розвиток підпільної освіти дорослих у Польщі (1940–1944 рр.) / О. В. Давиденко // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб.

наук. пр. / [редкол. Л. Б. Лук'янова (голова) та ін.]; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2013. – Вип. 6. – С. 196–204.

9. Давиденко О. В. Навчально-виховний потенціал спецкурсу «Розвиток підпільної освіти та педагогічної думки в Польщі (1939–1944 рр.)» у професійній підготовці майбутнього вчителя / О. В. Давиденко // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. пр. / [редкол. Л. Б. Лук'янова (голова) та ін.]; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. – К.; Луганськ: Видавництво «НОУЛІДЖ», 2014. – Вип. 1 (8). – С. 94–101.

10. Davydenko O. V. Secret vocational education in Poland: organizational and pedagogical aspects (1939–1945) / O. V. Davydenko // Kwartalnik Pedagogiczny / [Redaktor naczelny: A. Fijałkowski]. – Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2013. – № 4 (230). – P. 109–124.

11. Davydenko O. V. Vocational education in Poland during the Nazi occupation (1939–1944) / O. V. Davydenko // Scientific enquiry in the contemporary world: theoretical basics and innovative approach: Psychology and Pedagogics / [Science editor: A. Burkov]. – San Francisco, California: B&M Publishing, 2014. – Vol. 3. – P. 47–52.

Опубліковані праці апробаційного характеру

12. Давиденко О. В. Освітня діяльність підпільних організацій польських народовців 1939–1944 рр. / О. В. Давиденко // Розвиток української та польської освіти і педагогічної думки (XIX–XXI ст.): збірник наукових праць / [редкол. Д. Герцюк, А. Гератик]. – Львів: Видавництво ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – Т. 2. – С. 191–197.

13. Давиденко О. В. Професійна підготовка вчителя у підпільних закладах освіти Польщі (1939–1944 рр.) / О. В. Давиденко // Матеріали IV міжвузівської науково-практичної конференції [Організаційно-педагогічні аспекти формування та розвитку майбутнього фахівця] (Євпаторія, 22–25 травня 2012 р.) / М-во освіти і науки, молоді та спорту. – Євпаторія: ЄІСН, РВНЗ, «КГУ», 2012. – С. 118–122.

14. Давиденко О. В. Організація навчально-виховного процесу у Львівському університеті в початковий період радянської окупації (1939–1940 рр.) / О. В. Давиденко // Materiały Międzynarodowej Naukowej-Praktycznej Konferencji [Innowacje i badania oraz ich zastosowanie w praktyce] (Warszawa, 29–31 maja 2012). – Warszawa: Wydawca: Sp. zo. o. «Diamond trading tour», 2012. – Część 2. – S. 17–19.

15. Давиденко О. В. Становлення системи вищої підпільної освіти у період окупації (1939–1944 рр.) / О. В. Давиденко // Materiały Międzynarodowej Naukowej-Praktycznej Konferencji [Badania naukowe: teoria i praktyka], (Wrocław,

29–31 sierpnia 2012). – Wrocław: Wydawca: Sp. zo. o. «Diamond trading tour», 2012. – Część 2. – S. 27–31.

16. Давиденко О. В. Підпільна наука в Польщі під час німецької окупації (1939–1944 рр.) / О. В. Давиденко // IV Всеукраїнські педагогічні читання пам'яті видатного вченого-педагога Олени Степанівни Дубинчук [Освіта впродовж життя: вимоги часу] (Київ, 19 квітня 2012 р.). – К.: Видавництво ВП «Едельвейс», 2012. – С. 66–69.

17. Давиденко О. В. Діяльність Таємної організації вчителів із розробки концепцій повоєнної освіти / О. В. Давиденко // Materiály IX Mezinárodní vědecko-praktická konference [Efektivní nástroje moderní vědy] (Praha, 27. 04. – 05. 05. 2013). – Praha. Publishing House «Education and science» s.r.o., 2013. – Díl. 23. Pedagogika. – S. 6–9.

18. Давиденко О. В. Навчально-методичний часопис «Ster» у процесі навчання польських дітей на теренах Генерального Губернаторства (1942–1944 рр.) / О. В. Давиденко // Materiały Międzynarodowej Naukowej-Praktycznej Konferencji [Teoretyczne i praktyczne innowacje naukowe], (Kraków, 29. 01. – 31. 01. 2013). – Kraków: Wydawca: Sp. z.o.o. «Diamond trading tour», 2013. – Część 3/1. – S. 75–77.

19. Давиденко О. В. Загальна характеристика підпільної освіти дорослих у Польщі в роки німецько-фашистської окупації / О. В. Давиденко // Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції [Якість вищої освіти: українська національна система та європейські практики] (Київ, 21 – 22 березня 2013 р.) / М-во культури України; МОН молоді і спорту України, НАККіМ [та ін.]. – К.: Темпус, 2013. – С. 84 – 86.

20. Давиденко О. В. Освітня діяльність Таємного університету західних земель (1940–1944 рр.) / О. В. Давиденко // Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету: традиції, проблеми, перспективи: зб. наук. праць / [за заг. ред. М. Євтуха, Д. Герцюка]. – Львів: Видавництво ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – Т. 3. – С. 302–310.

21. Давиденко О. В. Культурно-освітні питання на шпальтах підпільної періодичної преси в Польщі (1939–1944 рр.) / О. В. Давиденко // III Всеукраїнська наукова конференція з міжнародною участю [Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук] (Дніпропетровськ, 20 грудня 2013 р.). – Дніпропетровськ: ТОВ «Інновація», 2013. – Ч. 2. – С. 64–66.

22. Давиденко О. В. Департамент освіти і культури як ключовий орган управління таємною освітою в окупованій Польщі (1940–1944 рр.) / О. В. Давиденко // VI Всеукраїнські педагогічні читання до 95-річчя від дня народження видатного вченого-педагога Олени Степанівни Дубинчук [Освіта впродовж життя: вимоги часу] [кол. авторів]; заг. ред. Л. Б. Лук'янової, О. В. Аніщенко. – К.; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2014. – С. 61–63.

23. Давиденко О. В. Розвиток підпільної освіти та педагогічної думки в Польщі в період німецько-фашистської окупації (1939–1945 рр.): завдання та метод. реком. до семінарських занять зі спецкурсу для студентів спеціальності 7.02030201 «Історія*» денної форми навчання / О. В. Давиденко. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2014.– 32 с.

АНОТАЦІЇ

Давиденко О. В. Організація підпільної освіти у Польщі в період Другої світової війни. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, 2015.

На основі опрацювання широкої джерельної бази у дисертації висвітлено проблему організації підпільної освіти в Польщі в період Другої світової війни. Охарактеризовано стан дослідженості обраної теми у педагогічній теорії, розглянуто базові поняття дослідження, обґрунтовано авторську періодизацію становлення та розвитку підпільної освіти в Польщі в період німецько-фашистської окупації (1939–1945 рр.). Проаналізовано особливості навчально-виховного процесу в підпільних середніх загальноосвітніх, професійних і вищих навчальних закладах окресленого періоду й визначено форми, методи і засоби навчання. Розкрита роль підпільних освітніх організацій та провідних польських педагогів у розбудові мережі підпільного навчання. Виявлено основні тенденції розвитку підпільної освіти в Польщі у зазначених хронологічних межах. За результатами дослідження розроблено спецкурс і методичні рекомендації для майбутніх педагогів.

Ключові слова: окупація Польщі, Польська підпільна держава, підпільна освіта, організація підпільної освіти, навчально-виховний процес, підпільні заклади освіти, підпільні освітні осередки, таємний комплект.

Давыденко Е. В. Организация подпольного образования в Польше в период Второй мировой войны. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франко, Житомир, 2015.

На основе изучения широкой базы источников в диссертации проанализирована проблема организации подпольного образования в Польше во время Второй мировой войны. Охарактеризовано состояние исследованности проблемы в педагогической теории, рассмотрены базовые понятия исследования, обоснована авторская периодизация становления и развития

подпольного образования в Польше в период немецко-фашистской оккупации (1939–1945 гг.). Выявлены особенности учебно-воспитательного процесса в подпольных средних общеобразовательных, профессиональных и высших учебных заведениях исследуемого периода, охарактеризованы формы, методы и средства обучения. Раскрыта роль подпольных образовательных организаций и ведущих польских педагогов в развитии сети подпольного образования. Выявлены основные тенденции развития подпольного образования в Польше. По результатам исследования разработан спецкурс и методические рекомендации для будущих педагогов.

Ключевые слова: оккупация Польши, Польское подпольное государство, подпольное образование, организация подпольного образования, учебно-воспитательный процесс, подпольные учебные заведения, подпольные образовательные центры, тайный комплект.

Davydenko O. V. The organization of secret education in Poland during World War II. – Manuscript.

The thesis for the academic degree of candidate of pedagogical sciences, speciality 13.00.01 – General Pedagogics and the History of Pedagogics. – Ivan Franko Zhytomyr State University. – Zhytomyr, 2015.

The thesis deals with the problem of secret education in Poland during World War II.

On the basis of the review of national and international documents as well as archive materials the problem of organization of secret education in Poland during World War II has been investigated. The historical and pedagogical analysis of this problem in pedagogical theory has been conducted; the periodization of formation and development of secret polish education during the Nazi occupation (1939–1945) has been defined; basic notions of the research have been specified.

The historiography of the problem is classified according to the chronological approach (research works of the 1950–1980-ies of the 20th century; works in the late 80th of the 20th century – the beginning of the 21st century). At the same time historical and pedagogical investigations of Ukrainian and foreign scientists are relatively united into several thematic groups: general works in Polish pedagogics; scientific works of Soviet researchers dedicated to the transformation of secret education and its subordination to new governmental authorities in the country; historical and pedagogical Ukrainian studies; foreign works, including the investigations of Polish scientists on the problem of secret education development.

The process of secret education organization includes three periods: the first (1939–1941) – the origin of secret education and its further formation; the second (1941–1944) – the intensive development of secret education; the third (1944–1945) – the cessation of secret education.

Basic notions of the study (secret education, the organization of secret education, complete sets, matriculation etc.) are classified. Special attention is paid to the interpretation of the term «the organization of secret education», which denominates the process of arrangement and growth of a network of secret establishments or their local centres where teaching activities according to pre-war curricula or with significant changes in the plans approved by German educational administration were performed.

The peculiarities of educational process in secret secondary, vocational and higher educational institutions (classroom forms of work, methods of teaching, means of teaching) are characterized. The features are the following: the usage of pre-war curricula; the adjustment of the curricula to learning conditions due to the coordination and guidance of secret education leaders; the provision of secret schools and centres with books and teaching literature; the accidental choice of classroom forms of work; the prevailing role of individual training; teaching in secret complete sets; the introduction of a flexible schedule for students and obligatory testing.

The effectiveness of educational process realization in secret educational institutions is proved. The confirmation to it was 1943–1944 academic year which turned out to be the most intensive period of secret education at all levels. Widespread character of secret training during helped to avoid a gap in education and to ensure its continuity, which allowed educational authorities to renovate the above-mentioned sector in the post-war period faster.

The thesis outlines the main tendencies of secret education development: the predetermination of the emergence of secret education by German administration policy; the leading role of Polish educational organizations, as well as pedagogical staff in the enlargement of secret teaching; the network outspread of secret learning institutions or centres; the usage of less traditional forms and methods in teaching; the transformation of secret education because of governmental change in the country.

Due to scientific analysis the activity of the Department of Education and Culture of Secret Government in exile, the Educational and School District Office of Western regions, Secret Teaching Organization has been examined. They are known to have made a significant contribution to secret education organization.

On the basis of the obtained research materials a special course of study and recommendations under the title «The development of secret education and pedagogical ideas in Poland during the Nazi occupation (1939–1945)» have been worked out.

Key words: the Nazi occupation of Poland, Polish Secret State, secret education, the organization of secret education, secret training, secret educational institutions, secret learning centres, a secret complete set.